

EWA GRUSZCZYŃSKA

JACEK KOPCIŃSKI

KRZYSZTOF MROWCEWICZ

ALEKSANDER NAWARECKI

EWA PACZOSKA

DOROTA SIWICKA

Konsultacja metodyczna: TERESA KOSYRA-CIEŚLAK

Opracowanie: TERESA MARCISZUK

PRZESZŁOŚĆ TO DZIŚ

**Program nauczania języka polskiego
w liceum ogólnokształcącym,
liceum profilowanym i technikum**

Zakres podstawowy i rozszerzony



Warszawa

Projekt okładki
Agata Pieńkowska

Redakcja
Teresa Marciszek

Korekta
Maria Aleksandrow

Program uzyskał pozytywną ocenę rzeczoznawców:
dr. Marka Gumkowskiego – z rekomendacji Towarzystwa Kultury Języka,
dr Jadwigi Bednarek – z rekomendacji WOM w Katowicach,
mgr Jolanty Bat – z rekomendacji WOM w Lublinie.

Numer dopuszczenia do użytku szkolnego MENiS: DKOS-4015-143/02

© Copyright by Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR
Warszawa 2002

Wydanie III, Warszawa 2005

Łamanie
Jacek Antoniuk

Druk
Drukarnia AKI
tel. (0-22) 498 48 00

Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR
02-793 Warszawa, ul. Przy Bażantarni 11
tel. (0-22) 544 59 00, faks (0-22) 544 59 03
www.stentor.com.pl
e-mail: stentor@stentor.com.pl

SPIS TREŚCI

OGÓLNE ZAŁOŻENIA PROGRAMU	5
CELE EDUKACYJNE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA.....	8
PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW	11
MATERIAŁ NAUCZANIA	15
Układ i dobór materiału	
I klasa	
Kształcenie językowe	16
Kształcenie literackie i kulturowe.....	17
II klasa	
Kształcenie językowe	25
Kształcenie literackie i kulturowe	26
III klasa	
Kształcenie językowe	31
Kształcenie literackie i kulturowe	32
PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW	35
Przewidywane osiągnięcia po I klasie	
A. Poziom podstawowy	35
B. Poziom rozszerzony	37
Przewidywane osiągnięcia po II klasie	
A. Poziom podstawowy	38
B. Poziom rozszerzony	40
Przewidywane osiągnięcia po III klasie	
A. Poziom podstawowy	41
B. Poziom rozszerzony	42
Umiejętności zdobywane stopniowo i doskonalone w każdej klasie	
A. Poziom podstawowy	43
B. Poziom rozszerzony	45
OCENIANIE OSIĄGNIĘĆ UCZNIA	46

OGÓLNE ZAŁOŻENIA PROGRAMU

(1) *Przeszłość to dziś* jest programem języka polskiego obejmującym kształcenie językowe, literackie i kulturowe wraz z elementami treści ścieżek międzyprzedmiotowych (przede wszystkim czytelniczej i medialnej oraz filozoficznej).

(2) Autorzy programu uznali za konieczne **redukcję i przewartościowanie treści historycznokulturowych (w tym historycznoliterackich)** w stosunku do dotychczas obowiązujących programów, a zwłaszcza – w stosunku do szkolnej tradycji. Postulat ten wynika z chęci sprostania wymogom nowej sytuacji społecznej, kulturowej i edukacyjnej. Składają się na nią:

- krótszy niż dotąd czas nauki w liceum i technikum,
- konieczność realizacji przez polonistę pokażnej części programu ścieżek międzyprzedmiotowych,
- ekspansja informacji multimedialnej i kultury masowej.

Twórcy programów nauczania mają **obowiązek** uwzględnić te uwarunkowania.

(3) W związku z powyższym, zdaniem autorów programu, niezbędny jest **wybór z ogromnego bogactwa odziedziczonego z przeszłości tylko tych elementów, które są nośnikiem wartości uniwersalnych, żywym współcześnie i stale oddziałującym na naszą świadomość dziedzictwem**. Nigdzie w programie nie pojawia się zatem pojęcie historii kultury; operujemy pojęciem tradycji kulturalnej. Polonista nie powinien już przekazywać szczegółowej historycznej wiedzy o epokach (np. wpływach i zależnościach; genezie, ewolucji zjawisk itp.). Jego zadaniem jest – mówiąc najkrócej – dostarczenie narzędzi interpretacji świata kultury, po to by uczeń potrafił odnaleźć swoje w nim miejsce. W konsekwencji porządek historycznoliteracki musi zostać zastąpiony przez układ problemowy. Postulat uczenia o tradycji spełnia się przez dobór treści cennych pod względem estetycznym i etycznym, stanowiących zarazem obronę przed zagrożeniami współczesności.

(4) Autorzy programu pragną przy tym docenić **porządkujący walor układu chronologicznego** w poznawaniu tradycji.

Poczucie zakorzenienia w kulturze wynika w dużej mierze ze świadomości dziedzictwa, które narasta w czasie. Dla młodego człowieka, który wkrótce ma osiągnąć dojrzałość, szczególnie ważna jest tożsamość pokoleniowa. Jednym z czynników tej tożsamości jest moment historyczny. Aby zrozumieć jego rolę i, co za tym idzie, właściwie budować własne poczucie tożsamości, trzeba postrzegać rzeczywistość jako proces. Tę umiejętność może wyrobić tylko systematyczne i uporządkowane poznanie tradycji.

(5) **Poznanie tradycji – w przekonaniu twórców programu – winno się dokonywać równoległe z poznawaniem kultury współczesnej i ze świadomym w niej uczestnictwem.** Uczeń powinien mieć zapewniony kontakt z kulturą współczesną przez cały okres nauki w szkole ponadgimnazjalnej. Postulat ten wynika nie tylko z przekonania, że program musi być dla ucznia interesujący, a poznawana materia atrakcyjna i bezpośrednio go angażująca. Drugim, równie ważnym powodem wprowadzenia elementów kultury współczesnej już od pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej jest chęć uświadomienia uczniom, że jako odbiorcy kultury uczestniczą w stale toczącym się dialogu, odwołującym się do kodu naszej kultury. Poznają ten kod, ucząc się tradycji; stosują go, uczestnicząc w kulturze współczesnej.

(6) Dobór materiału nauczania wynika także z przeświadczenia, że **różnorodność wątków tradycji jest jej bogactwem, a wielobarwność kulturowa stanowi wielką wartość.**

(7) **Literatura powinna być ujmowana w ścisłym związku z innymi sztukami.** Założenie to każe twórcom programu operować pojęciem tekstu kultury i równoległe omawiać zjawiska z dziedziny literatury i sztuki oraz szerzej niż dotąd korzystać z tekstów prasowych i publicystycznych, przekazów multimedialnych, a przede wszystkim – z kina, teatru, galerii artystycznej. Podręcznik, który będzie realizował te założenia programowe, musi uwzględniać potrzeby nowej, interdyscyplinarnej i multimedialnej edukacji.

(8) Autorzy programu opowiadają się za **integrowaniem kształcenia językowego z kulturowym** – w takim zakresie, w jakim jest to tylko możliwe. Ucząc tradycji kulturowej, należy wykorzystywać każdą okazję, by rozbudzić w uczniu zainteresowanie językiem ojczystym, jego historią i kulturą. W literaturze i sztuce należy wciąż poszukiwać inspiracji do ćwiczeń doskonalących umiejętność wypowiadania się w różnych sytuacjach komunikacyjnych, w różnych formach, gatunkach i stylach, nie stroniąc przy tym od form ludycznych.

(9) Strategia dydaktyczna programu wynika z tych nurtów współczesnej pedagogiki, które traktują ucznia jako **podmiot własnego rozwoju.** Zadaniem nauczyciela i szkoły jest stawianie go w różnorodnych sytuacjach, które mu ów rozwój umożliwią. Uczeń jest więc przede wszystkim uczestnikiem (odbiorcą i twórcą) kultury. Powinien otrzymać wybór tekstów oraz zasób wiedzy przydatnej do ich zrozumienia i odczytania, czyli czynności, które wymagają jego aktywnego udziału. Czytanie i pogłębiony odbiór tekstów kultury, ich porównywanie, dostrzeganie związków oraz szeroko rozumiane wartościowanie, a następnie przekazywanie swoich przeżyć, spostrzeżeń i refleksji w różnych formach – to wszystko ma stymulować dojrzewanie intelektualne, etyczne i emocjonalne ucznia.

(10) Podmiotowość ucznia, jego potrzeby i preferencje są także **podstawą organizacji procesu kształcenia i rozplanowania w czasie poszczególnych treści przewidzianych w programie**. Autorzy nie proponują sztywnego przydziału godzin dla poszczególnych zagadnień i bloków tematycznych. Propozycja taka pojawi się w poradniku metodycznym, zawsze jednak o ostatecznych proporcjach czasu realizacji poszczególnych elementów materiału zadecyduje nauczyciel. Decyzja taka powinna być poprzedzona **diagnozą i rozpoznaniem potrzeb uczniów**, zawsze zróżnicowanych, zwłaszcza gdy celem edukacji są umiejętności.

Podstawowy wymiar godzin pozwalający na osiągnięcie zaplanowanych w programie celów wynosi 5 + 1 w klasie pierwszej, 5 + 1 w klasie drugiej i 4 + 2 w klasie trzeciej (pierwsza liczba oznacza kształcenie w zakresie podstawowym, druga zaś – godziny dodane dla poziomu rozszerzonego). Możliwe jest, oczywiście, efektywne rozplanowanie treści programowych w większym wymiarze godzin, który pozwoliłby na pogłębienie zakresu umiejętności i wprowadzenie treści uzupełniających. Nowe możliwości stwarza wprowadzenie w podstawie programowej dla trzyletniego liceum przedmiotu wiedza o kulturze, którego zakres w znacznym stopniu nakłada się na program *Przeszość to dziś*.

Podstawą procesu kształcenia jest układ problemowy materiału – poznawanego przez ucznia w porządku chronologicznym. Nauczyciel nie może zrezygnować z kolejności chronologicznej bez zburzenia koncepcji programowej, o której była mowa wcześniej. **Możliwe są jednak przesunięcia, a nawet rezygnacja z niektórych elementów w obrębie treści związanych z poszczególnymi epokami (i ich tradycjami)**.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że planowanie realizacji materiału przewidzianego w programie jest zawsze obszarem wyboru (zwłaszcza spośród treści uzupełniających), którego dokonuje nauczyciel, znając potrzeby, możliwości intelektualne i zainteresowania własnej klasy.

(11) Elastyczność różnych obszarów programu sprawia, że nauczyciel będzie jego współtwórcą. Dlatego też nauczyciel – na równi z autorami – powinien dokonywać jego **ewaluacji** – w takiej formie i za pomocą takich narzędzi, jakie są najbardziej funkcjonalne w sytuacji szkoły. Wśród nich niewątpliwie znajdują się pytania i ankiety kierowane do innych nauczycieli, uczniów i rodziców, obserwacja rezultatów, wyniki zewnętrznych badań kompetencji uczniów. Autorzy oczekują uwag i sugestii – przekazywanych listownie, pocztą elektroniczną i na spotkaniach metodycznych z nauczycielami realizującymi program *Przeszość to dziś*¹.

¹ W niniejszym, poprawionym wydaniu programu uwzględniliśmy wiele uwag otrzymanych od Nauczycieli. Za wszystkie serdecznie dziękujemy.

CELE EDUKACYJNE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA

(1) Autorzy programu postrzegają 3-letnią edukację w szkole ponadgimnazjalnej jako proces, którego **nadrzędnym celem jest rozwój ucznia i jego dojrzewanie – intelektualne, emocjonalne i moralne**. Rozwój ów odbywa się przez kontakt z tekstami kultury, dzięki któremu uczeń – zachęcany do twórczej aktywności – **odkrywa język kultury i swoje w niej miejsce**.

(2) Cele edukacyjne rozumiane są więc nie tylko jako efekt kształcenia, ale także jako przestrzeń **zwiększania i doskonalenia umiejętności komunikacyjnych**, niezbędnych do życia w społeczeństwie oraz **odczytywania, analizowania i interpretowania** tekstów kultury w różnych kontekstach i na różnych poziomach. Równoległe uczeń zdobywa inne kluczowe umiejętności, o których mówi podstawa programowa, a zwłaszcza umiejętność **docierania do informacji, gromadzenia ich, porządkowania, przetwarzania, a także syntetyzowania wiedzy, oraz inne umiejętności samokształceniowe**.

(3) Kontakt z tekstami kultury ma wspomagać tworzenie własnego systemu wartości ucznia, a także zachęcać go do **wartościowania, oceniania, dokonywania wyborów etycznych i estetycznych, samodzielnego podejmowania decyzji, tworzenia tekstów kultury** i – w konsekwencji – **brania odpowiedzialności za własny rozwój**.

*

Cele edukacyjne kształcenia i wychowania są w programie traktowane łącznie, jako jedność. Treści wychowawcze są bowiem nie tylko podane wprost, lecz zawierają się w treściach kształcenia, wynikają również z ich układu, sposobu prezentacji i zalecanych metod. Ogólne cele edukacyjne języka polskiego w nowym liceum i technikum są wspólne dla poziomu podstawowego i rozszerzonego. Różni je zakres i pogłębienie umiejętności, a także dobór materiału związanego z ich realizacją. Są to:

1. Kształtowanie poczucia tożsamości – osobowej, narodowej i wspólnotowej. Poszukiwanie i rozpoznawanie własnej tradycji: rodzinnej, regionalnej, narodowej.
2. Wszechstronny rozwój intelektualny, emocjonalny, społeczny i estetyczny.
3. Dążenie do samopoznania i samodoskonalenia.

4. Poszukiwanie i rozpoznawanie uniwersalnych wartości kultury europejskiej.
5. Kształtowanie wrażliwości moralnej, reagowanie na krzywdę ludzką, przyswajanie systemu wartości opartego na poszanowaniu godności ludzkiej oraz na prymacie wartości duchowych i kulturowych.
6. Otwarcie na potrzeby innych, akceptacja ogólnoludzkich ideałów tolerancji, prawdy, sprawiedliwości.
7. Przygotowanie do dojrzałego uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym narodu i kraju.
8. Pogłębianie rozumienia symbolicznego charakteru kultury poprzez poznanie tekstów ważnych dla poczucia wspólnoty narodowej, europejskiej, ogólnoludzkiej i odczytywanie ich w różnych kontekstach i na różnych poziomach.
9. Rozpoznawanie wątków tradycji w czytanych utworach literackich (i innych tekstach kultury), określanie konwencji, stylu, postaw światopoglądowych i filozoficznych.
10. Dostrzeganie aspektu aksjologicznego poznawanych tekstów kultury i odnoszenie ich do własnego systemu wartości.
11. Dostrzeganie relacji między dziełami różnych sztuk oraz intertekstualnych powiązań czytanych utworów literackich.
12. Świadome i krytyczne uczestnictwo w życiu kulturalnym, docenianie rangi tradycji i nowatorstwa, kształtowanie gustów i potrzeb kulturalnych.
13. Rozumienie mechanizmów rządzących współczesną kulturą masową oraz wzajemnych relacji między różnymi obszarami kultury.
14. Rozwijanie adekwatnych do różnych sytuacji sprawności komunikacyjnych, a zwłaszcza umiejętności tworzenia samodzielnych dłuższych wypowiedzi – w mowie i w piśmie – w różnych formach i stylach.
15. Stosowanie wiedzy o języku, budowie dzieła literackiego (dzieła sztuki), procesie historycznoliterackim, tradycji kulturowej – przy odczytywaniu utworów oraz dzieł sztuki i tworzeniu tekstów własnych.

16. Zdobyć wiedzę o systemie leksykalnym i gramatyce języka polskiego, a także poznać tendencje rządzące jego rozwojem – w celu tworzenia wypowiedzi udanych i skutecznych.
17. Świadome i etyczne uczestniczenie w procesach komunikacji; zachowanie szacunku dla poglądów i przekonań innych ludzi, odróżnianie opinii i ocen od przejawów manipulacji językowej.
18. Posługiwanie się poprawną polszczyzną, dbanie o kulturę języka i celowy dobór środków językowych; przekształcanie i poprawianie tekstów własnych i cudzych.
19. Zdobyć podstawowych umiejętności samokształceniowych, w tym: korzystanie z różnych źródeł informacji, notowanie, sporządzanie opisu bibliograficznego.
20. Porządkowanie informacji (hierarchizowanie, wartościowanie, scalanie, syntetyzowanie) w celu budowania spójnego obrazu świata.

PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

Nie ma uniwersalnej metody ani strategii nauczania, która gwarantowałaby sukces edukacyjny w każdej sytuacji i z każdym uczniem. Jedną z najbardziej znanych reguł postępowania w metodyce mówi, że metody wówczas są skuteczne, kiedy są zróżnicowane, stosowane przemiennie i odwołują się do różnych stylów uczenia się. Planowanie strategii i metod nauczania zawsze winno się rozpoczynać od uświadomienia sobie celów, jakie mają zostać osiągnięte, i rozpoznania materiału nauczania.

Koncepcja programu *Przeszłość to dziś* zakłada wielość procedur możliwych do zastosowania na lekcji, tak jak wielorakie mogą być formy uczestnictwa w kulturze i kontakty z literaturą i sztuką. Jedną z częściej wykorzystywanych strategii dydaktycznych jest powiązanie ról odbiorcy i twórcy kultury, co powinno prowadzić do równoczesnego doskonalenia umiejętności odbioru i tworzenia tekstów.

Sytuację dydaktyczną tworzy kontakt z tekstem kultury (utworem literackim, dziełem sztuki, filmem itp.), który w pierwszej kolejności wywołuje przeżycie estetyczne i budzi spontaniczną refleksję ucznia oraz stymuluje do postawienia hipotezy interpretacyjnej. Następnie uczeń otrzymuje obudowę owej pierwszej lektury w postaci informacji o prądach artystyczno-ideowych, pojęć i terminów teoretyczno- i historycznoliterackich, przydatnych do omówienia dzieła, wiadomości o kontekstach, wypowiedzi wybitnych specjalistów i innych autorów – czyli wszystkiego, co tworzy płaszczyznę rozmowy o dziele i składa się na „język” owej rozmowy. W ten sposób zbiór terminów i pojęć służy pogłębieniu rozumienia.

Tak wyposażeni uczniowie dokonują weryfikacji pierwotnych sądów i syntezy. Swoje wnioski, przemyślenia i oceny przekazują w wypowiedziach własnych – mówionych i pisanych.

Tę strategię najogólniej można byłoby opisać formułą: „od tekstu do języka, od języka – do tekstu”.

TEKST KULTURY → refleksja → JĘZYK →
refleksja → TEKST WŁASNY

Rozwinięciem tej strategii jest usytuowanie całego procesu w szerokim kontekście kulturowym i włączanie rozumienia konkretnego tekstu w swoje rozumienie kultury jako całości (np. w danej epoce), a tym samym wzbogacanie tego rozumienia:

KULTURA → TEKST KULTURY → refleksja → JEZYK →
refleksja → TEKST WŁASNY → KULTURA

Celem takiej strategii jest dążenie do tego, by wiedza była funkcjonalna, a przede wszystkim – by **wzbogacała i pogłębiała indywidualny kontakt z dziełem, a tym samym przyczyniała się do rozwoju ucznia**. Nie wyklucza to wprowadzania elementów wiedzy encyklopedycznej, bez której uczniowie nie będą w stanie przekroczyć bariery kultury i języka (szczególnie trudnej do pokonania przy odbiorze dzieł pochodzących z epok dawnych lub z niektórych obszarów kultury wysokiej, elitarnej).

*

Organizacja pracy na lekcji powinna dać szansę „zaistnienia” uczniom o różnych typach inteligencji (by użyć określenia Howarda Gardnera) i różnych stylach uczenia się. Należy więc uwzględnić metody aktywizujące ucznia, które – choć czasochłonne – pozwalają faktycznie nabywać i doskonalić umiejętności, a więc w rezultacie okazują się efektywniejsze niż tradycyjne metody podające.

Szczególnie przy tym warta jest polecenia (wciąż mało doceniana na wyższych etapach edukacyjnych) **praca w małych grupach** (zadaniowych), która – właściwie zorganizowana – pozwala na osiąganie ważnych umiejętności kluczowych:

- efektywnego współdziałania w zespole;
- skutecznego porozumiewania się (w tym: uważnego słuchania, uzasadniania własnych opinii i sądów, rozwiązywania konfliktów, negocjowania, prezentowania wyników pracy na forum całego zespołu);
- rozwiązywania problemów w twórczy sposób;
- gromadzenia, selekcjonowania i przetwarzania informacji oraz syntezy wiedzy, a dzięki temu
- uczenia, „jak się uczyć”.

Nabywaniu i doskonaleniu powyższych umiejętności (wymienionych w preambule do podstawy programowej) doskonale służą lekcje „kreatorские” (wypracowane w programie „Kreator”), korespondujące z opisanymi wyżej strategiami pracy z tekstem.

Wśród coraz popularniejszych w polskich szkołach metod i technik aktywizujących ucznia szczególnie przydatne dla realizacji programu *Przeszłość to dziś* niewątpliwie okażą się:

- różne rodzaje debaty i dyskusji dydaktycznej, w tym:
 - ⇒ debata „za i przeciw”,
 - ⇒ obrady okrągłego stołu,

- ⇒ dyskusja panelowa,
- ⇒ dyskusja powiązana z wykładem,
- ⇒ metaplan (będący także metodą zespołowego rozwiązywania problemów),

- metody decyzyjne (np. drzewko decyzyjne La Rausa i Remy'ego),
- drama i techniki dramowe, inscenizacje, odgrywanie ról,
- analiza przypadku,
- wykonywanie map mentalnych, zwanych także mapami skojarzeń lub mapami pamięci (według metody Tony'ego Buzana),
- metody związane z gromadzeniem i weryfikacją pomysłów,
- gry dydaktyczne.

Dobre rezultaty z pewnością przyniesie metoda **projektów edukacyjnych** realizowanych (indywidualnie i zespołowo) przynajmniej raz w roku szkolnym przez każdego ucznia. W ramach takiego projektu uczniowie mogą:

- przeprowadzić sesję naukową dla społeczności szkolnej,
- wydać numer gazety szkolnej poświęconej określönemu zagadnieniu związanemu z kształceniem literackim i kulturowym,
- zrealizować audycję w szkolnym radiowęźle,
- przygotować spektakl teatralny lub happening,
- zbadać recepcję określönego utworu lub pisarza wśród swoich rówieśników i opracować wnioski,
- przygotować pakiet interesujących pomocy szkolnych,
- napisać pracę semestralną.

Korzyści płynące z metody projektów edukacyjnych są trudne do przecenienia; nie tylko ma ona walor całościowego ujmowania wiedzy, jaką uczniowie zyskują na różnych przedmiotach szkolnych i z różnych źródeł informacji), ale też uczy samodzielności, działania w sposób planowy i konsekwentny, wyrabia nawyki samokształceniowe.

Nie należy jednak tym samym rezygnować z tradycyjnych metod, takich jak wykład, pogadanka heurystyczna czy konwersatorium. Uczniowie powinni słuchać nauczyciela, sporządzać notatki, przygotowywać dłuższe i krótsze formy wypowiedzi, wygłaszać referaty, odpowiadać na postawione pytania, streszczać i recenzować poznawane utwory, przeprowadzać analizy i interpretować.

*

Niezbędne jest też budowanie takich sytuacji dydaktycznych i dostarczanie uczniom takich narzędzi autooceny, które ukierunkują ich refleksję nad własnymi osiągnięciami i pozwolą im rozpoznać swoje mocne i słabe strony. Tylko bowiem zyskując coraz głębszą samowiedzę, będą mogli świadomie kierować swoim rozwojem. Należy ich zatem zachęcać, aby w różnych momentach pracy (po lekcji, po omówieniu bloku tematycznego, działu programowego itp.) odpowiadali sobie na pytania:

- W czym jestem dobry?
- Jakie umiejętności dobrze opanowałem?
- Czego się nauczyłem na dzisiejszej lekcji? w tym miesiącu? semestrze?
- Co powinienem zrobić, aby wyeliminować swoje słabe punkty?
- Jak czytam? mówię? piszę? komponuję dłuższe wypowiedzi?
- Z czym mam trudności i z czego one wynikają?
- Co myślę o poznanych utworach?
- Jakie cele związane z moją pracą na lekcjach polskiego chciałbym sobie postawić?

MATERIAŁ NAUCZANIA

Układ i dobór materiału

Materiał należący do tradycji kulturowej proponujemy podzielić na klasy następująco:

I klasa – od starożytności po koniec wieku XVIII;

II klasa – wiek XIX;

III klasa – wiek XX.

Materiał z zakresu kultury współczesnej wprowadzany jest przez cały okres nauki w szkole ponadgimnazjalnej, dominuje zaś w III klasie.

Zagadnienia z literatury współczesnej w klasach proponujemy realizować dwutorowo:

1) **jako dialogi z tradycją**, tj. bezpośrednie nawiązania do wybranych motywów z tradycji minionych epok; zalecamy dobierać krótkie teksty poetyckie (ew. starannie dobrane, krótkie fragmenty prozatorskie) i ograniczać zakres nazwisk współczesnych twórców do grona autorów najwybitniejszych.

2) **w ramach bloków poświęconych najistotniejszym problemom współczesności**, realizowanych na przemian z blokami poświęconymi epokom kulturowym i w takiej właśnie kolejności (dotyczy klas I i II); problematyka tych bloków została dobrana tak, by pokazać głębokie powiązania i trwałe wątki tradycji kulturowej.

Dobór tekstów z tradycji wynika z podstawowych założeń aksjologicznych przyjętych przez twórców programu. Jako obowiązujące wszystkich uczniów wskazujemy teksty, które uważamy za szczególnie istotne dla obrazu tradycji poszczególnych epok. W doborze tekstów współczesnych w klasach I i II dopuszczamy znaczną dowolność. Zazwyczaj nie wymieniamy tytułów, podajemy jedynie nazwiska najwybitniejszych przedstawicieli poszczególnych nurtów i zjawisk, sugerując tym samym pewną hierarchię ważności oraz zalecając kierowanie się kryterium oryginalności i odkrywczości dzieła. Respektując te zasady, można podaną w programie problematykę omawiać na podstawie utworów dobranych stosownie do indywidualnych upodobań nauczyciela, możliwości i zainteresowań uczniów, dostępności tekstów.

W wykazie tekstów oraz proponowanych do omówienia pojęć wprowadzamy podział na następujące poziomy:

1) podstawowy,

2) rozszerzony (gwiazdka).

I KLASA

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Język jako zjawisko semiotyczne

Treść znaczeniowa i zakres znaczeniowy wyrazu.

Znaczenie podstawowe i metaforyczne.

*Językowy obraz świata (w związku z lekturą tekstów dawnych i obserwacją współczesnej odmiany ogólnej języka). Stereotypy językowe. Frazeologia jako odbicie językowego obrazu świata.

Sposoby bogacenia słownictwa – zapożyczenia i neologizmy. Typy zapożyczeń (zapożyczenia właściwe i kalki).

Język w społeczeństwie

Język ogólny (narodowy). Gwary i dialekty. Dialektyzm i regionalizm.

Dzieje języka polskiego

Najważniejsze zabytki języka polskiego.

Wybrane zjawiska i procesy rozwojowe – w ścisłym związku z lekturą tekstów literackich oraz rozpoznawaniem wartości stylistycznej środków językowych; *przykłady przesunięć semantycznych, zapożyczeń, przekształceń form gramatycznych, *zmian fonetycznych (na tle stabilizacji akcentu, zaniku jerów, przegłosu polskiego) i fleksyjnych; *etymologia a znaczenie wyrazu (znaczenie realne a etymologiczne).

*Najważniejsze fazy rozwojowe polszczyzny – w ścisłym związku z poznawaniem tradycji literackiej.

Stylistyka

Pojęcie stylu. Style artystyczne epok i wybranych form literackich (w związku z poznawanymi utworami literackimi).

Stylizacja. Stylizacja biblijna i barokowa. Archaizacja. Parodia.

Wartość stylistyczna (nacechowanie stylistyczne) środków z różnych poziomów języka: słownikowych, słowotwórczych, frazeologicznych, fleksyjnych i składniowych. Archaizm. Neologizm.

Język jako narzędzie komunikacji

Funkcje wypowiedzi (ekspresywna, impresywna).

Stosowność i skuteczność wypowiedzi.

Etyka wypowiedzi (uczciwość wypowiedzi; jednoznaczność i wieloznaczność wypowiedzi w związku z uczciwością; agresja w języku; *eufemizm).

Środki językowej ekspresji.

Retoryka. Podstawowe chwytły retoryczne.

Argumentowanie. Zasady uczestniczenia w dyskusji.

Formy wypowiedzi: głos w dyskusji, przemówienie, biografia, hasło słownikowe, nota encyklopedyczna, tekst reklamowy, życiorys, *curriculum vitae*.

Struktura wypowiedzi

Mowa zależna, mowa niezależna, mowa pozornie zależna.

Kultura języka

Norma i błąd. Norma fonetyczna współczesnej polszczyzny (zwłaszcza: wymowa samogłosek nosowych, akcentowanie wyrazów).

Estetyka wypowiedzi pisanej i mówionej.

Stosowność stylistyczna.

Ocena zjawisk współczesnej polszczyzny (w związku z lekturą tekstów literackich i dziennikarskich), zwł.: zapożyczenia (internacjonalizmy) i neologizmy; kalki frazeologiczne i znaczeniowe; wulgaryzmy. Moda językowa.

U w a g a: Przy okazji poruszania problemów poprawnościowych na IV etapie edukacji przypomina się i utrwala wiadomości o budowie języka i wypowiedzeń z poprzedniego etapu.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

Kultura starożytnej Grecji i Rzymu

A. ZAGADNIENIA

Starogrecki ideał człowieka.

Funkcja mitów w kulturze. Różne sposoby czytania mitów.

Cechy i funkcje stylu epickiego.

Teatr grecki – człowiek wobec zagadek istnienia.

Liryka Horacego jako refleksja nad ludzkim życiem.

B. POJĘCIA

epos (poemat bohaterski), patos, inwokacja, porównanie homeryckie, epitet stały, heksametr, heros, mit, *sacrum*, *profanum*, *archetyp, tragedia, tragizm, los, konflikt tragiczny, katastrofa, wina tragiczna, trzy jedności, **katharsis*, naśladowanie (**mimesis*), liryka, pieśń, klasycyzm, stoicyzm, epikureizm, platonizm

C. TEKSTY KULTURY

Homer, *Iliada* (fragmenty)

wybór mitów greckich (np. wg Jana Parandowskiego, Roberta Gravesa, Zygmunta Kubiaka)

Horacy, *Pieśni* (wybór)

Ajschylos, *Ofiarnice* lub Sofokles, *Król Edyp*

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

grecka sztuka archaiczna i klasyczna (przykłady)

D. TOPOSY I SYMBOLE

Dionizos, Apollo, Arkadia, Narcyz, Edyp, Elektra, Syzyf, labirynt

Świat Biblii

A. ZAGADNIENIA

Człowiek i Bóg w świecie Biblii.

Biblijne opowieści o początku.

Biblijne opowieści o końcu świata.

Biblia – świat wartości (miłość, sens cierpienia).

Cechy i funkcje stylu biblijnego.

Symbolika biblijna.

Miejsce Biblii w kulturze europejskiej.

B. POJĘCIA

politeizm, monoteizm, Biblia, Stary Testament, Nowy Testament, **Septuaginta*, **Wulgata*, naród wybrany, Apokalipsa, psalm, przypowieść (parabola)

C. TEKSTY KULTURY

Księga Rodzaju (fragmenty)

Księga Psalmów (wybór)

*Pieśń nad pieśniami (fragmenty)

Księga Hioba (fragmenty)

Ewangelie (wybrana przypowieść)

Apokalipsa (fragmenty)

**Hymn o miłości* (1 List św. Pawła do Koryntian)

przykłady sztuki europejskiej podejmującej tematy biblijne

D. TOPOSY I SYMBOLE

człowiek wędrowiec, wieża Babel, Salomon, Dawid, Hiob, Dekalog, symbole Apokalipsy, miłosierny Samarytanin

Współczesność

1. Dialogi z tradycją
Nawiązania do mitologii greckiej.
Tradycja horacjańska.
Nawiązania do Biblii.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

1. Między głodem faktu a potrzebą mitu.

a) Literatura współczesna jako próba zapisu rzeczywistości. Reportaż jako próba zrozumienia problemów współczesności (analityczny stosunek do rzeczywistości). Prawda faktu a prawda fikcji.

b) Mityzacja jako próba porządkowania i nadawania sensu rzeczywistości.

B. POJĘCIA

dokumentaryzm, reportaż, mityzacja

C. TEKSTY KULTURY

1. a) reportaż współczesny (np. Ryszard Kapuściński, Hanna Krall, Wojciech Tochman); reportaż radiowy lub telewizyjny

b) powieść lub opowiadanie z kręgu literatury mityzującej rzeczywistość (np. Olga Tokarczuk, Stefan Chwin, Paweł Huelle)

Średniowiecze

A. ZAGADNIENIA

Człowiek wobec Boga w kulturze średniowiecznej.

Idealy osobowe epoki (asceta, ideał franciszkański, władca, rycerz, dama).

Człowiek wobec śmierci w kulturze wieków średnich.

B. POJĘCIA

średniowiecze, uniwersalizm, teocentryzm, hierarchia, pośrednictwo, *plankt, *misterium, *apokryf, *scholastyka, *Deesis, pieta, hagiografia, asceza, legenda, franciszkanizm, *pieśni o czynach, *romans rycerski, alegoria, uniwersalizm, styl romański, styl gotycki

C. TEKSTY KULTURY

Bogurodzica

Posłuchajcie, bracia miła...

Legenda o św. Aleksym (fragmenty)

Pieśń o Rolandzie (fragmenty)

Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią (fragmenty)

Kwiatki świętego Franciszka (wybór)

*Chrétien de Troyes, *Percewal z Walii* (fragment)

**Dzieje Tristana i Izoldy* (fragment)

*François Villon, *Wielki testament* (wybór)

*Dante Alighieri, *Boska Komedia* (fragmenty)

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

sztuka średniowiecza (przykłady stylu romańskiego i gotyckiego)

D. TOPOSY I SYMBOLE

św. Franciszek, Tristan i Izolda, Roland, św. Graal, król Artur i rycerze Okrągłego Stołu, błędny rycerz, taniec śmierci, **ubi sunt?* (gdzie są?)

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji średniowiecznej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Rola fantazji w stuleciu nauki. Literatura fantasy jako odpowiedź na ludzką potrzebę fantazjowania. Multimedialność kultury masowej.

B. POJĘCIA

kultura masowa, literatura fantasy

C. TEKSTY KULTURY

wybór prozy Johna RONALDA REUELA TOLKIENA lub ANDRZEJA SAPKOWSKIEGO; film oparty na motywach fantastycznych (ekranizacje prozy Tolkiena i Sapkowskiego)

Renesans

A. ZAGADNIENIA

Renesansowa koncepcja człowieka jako twórcy samego siebie. Godność i wolność człowieka jako temat literatury renesansowej. Wolność jako fundament ludzkiej godności.

Nowy typ bohatera literackiego (zwykły człowiek).

Nowa wizja świata w literaturze renesansowej. Świat jako pole ekspansji człowieka.

Kochanowski i klasycyzm renesansowy.

Egzystencjalna problematyka renesansu: miłość i śmierć w kulturze epoki.

Człowiek wobec zagadki losu – niepokoje renesansu.

Problematyka społeczna w kulturze renesansu.

B. POJĘCIA

renesans (odrodzenie), humanizm, godność człowieka, *neoplatonizm renesansowy, antropocentryzm, *synkretyzm, horacjanizm, *petrarkizm, reformacja, *poezja polsko-lacińska, klasycyzm renesansowy, *makiawelizm, utopia, racja stanu, cnota, pieśń, hymn, tren, fraszka, sonet, *nowela z sokołem, wiersz sylabiczny (sylabizm), przerzutnia, antyteza, oksymoron

C. TEKSTY KULTURY

Jan Kochanowski, *Pieśni, Fraszki, Treny* (wybór, *całość); *Odprawa posłów greckich* (fragment)

Mikołaj Rej, *Żywot człowieka poczciwego* (fragment)

*Francesco Petrarca, *Sonet do Laury* (wybór)

*Giovanni Boccaccio, *Dekameron* (fragment)

*Tomasz Morus, *Utopia* (fragment)

*Niccolò Machiavelli, *Książę* (fragment)

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

sztuka renesansu – przykłady najwybitniejszych dzieł polskich i obcych

D. TOPOSY I SYMBOLE

Deus artifex (Bóg artysta), *Proteusz, Czarnolas, Utopia, Fortuna, człowiek jako „Boże igrzysko”, świat-teatr

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji renesansowej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Współczesny klasycyzm jako styl i klasycyzm jako światopogląd.

B. POJĘCIA

klasycyzm, kultura śródziemnomorska

C. TEKSTY KULTURY

wybrane wiersze poetów polskich nawiązujących do klasycznego systemu wartości (np. wiersze Zbigniewa Herberta, Czesława Miłosza)

Barok

A. ZAGADNIENIA

Kryzys wiary w człowieka w kulturze baroku. Bóg twórców doby baroku – nieobecny, tajemniczy, niepojęty.

Nowy obraz świata – świat jako złudzenie, sen, teatr.

Człowiek baroku wobec śmierci i przemijania.

Między fascynacją a odrzuceniem – barokowy stosunek do świata.

Przemiany estetyki barokowej.

W kręgu wartości rodzimych – sarmatyzm.

B. POJĘCIA

barok, kontrreformacja, styl barokowy, *poezja metafizyczna, *manierizm, marinizm, *teatr elżbietański, sarmatyzm, puenta, oksymoron, antyteza, inwersja, paradoks, *kalambur, instrumentacja głoskowa, hiperbola, *iluzja, pamiętnik, list, *sylwa, *panegiryk, portret trumienny

C. TEKSTY KULTURY

Mikołaj Sęp-Szarzyński, wybór wierszy

Jan Andrzej Morsztyn, wybór wierszy

Daniel Naborowski, wybór wierszy

Wacław Potocki, wybór wierszy

Jan Chryzostom Pasek, *Pamiętniki* (fragment)

William Szekspir, *Makbet*; **Hamlet* (całość lub fragmenty)
*wybór fragmentów tekstów filozoficznych
sztuka XVII w. (najwybitniejsze przykłady architektury, malarstwa, rzeź-
by, muzyki)
Molier, wybrana komedia (np. *Świętoszek* lub *Skąpiec*)

D. TOPOSY I SYMBOLE

vanitas (marność), życie-walka, życie-teatr, życie-sen, Hamlet, Makbet

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji barokowej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Estetyka brzydoty w kulturze 2. połowy XX w.

B. POJĘCIA

turpizm, prowokacja artystyczna

C. TEKSTY KULTURY

wybrane utwory współczesne wpisujące się w nurt estetyki brzydoty (np. wiersze Stanisława Grochowiaka, Mirona Białoszewskiego, Rafała Wojaczka, proza Andrzeja Stasiuka)

Oświecenie

A. ZAGADNIENIA

Oświeceniowa wizja świata – racjonalizm.

Oświeceniowa krytyka religii oraz idei Boga.

Krytyka rzeczywistości.

Pesymistyczny pogląd na naturę ludzką.

Człowiek jako część natury.

Natura jako raj utracony – krytyka cywilizacji.

B. POJĘCIA

oświecenie, klasycyzm oświeceniowy, sentymentalizm, rokoko, wolnomyślicielstwo, libertynizm, racjonalizm, empiryzm, prawo naturalne, satyra, bajka, *powiastka filozoficzna, *gotycka powieść grozy, oda, peryfraza, parodia, paszkwil

C. TEKSTY KULTURY

Ignacy Krasicki, *Satyry, Bajki* (wybór)

Franciszek Karpiński, wiersze (wybór)

*Stanisław Trembecki, *Sofijówka* (fragment)

*Adam Naruszewicz, liryka (wybór)

*Wolter, *Kandyd* (fragmenty)

*Jonathan Swift, *Podróże Guliwera* (fragmenty)

*Jean-Jacques Rousseau, *Nowa Heloiza* (fragmenty)

*Jan Potocki, *Rękopis znaleziony w Saragossie* (fragment)

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych
sztuka klasycyzmu, sentymentalizmu i rokoka

D. TOPOSY I SYMBOLE

Kandyd, Guliwer, ogród, szczęśliwy dzikus

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji oświeceniowej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Kultura współczesna wobec rozwoju nauki – między fascynacją a krytycyzmem.

Nauka jako źródło postępu – nauka jako źródło cierpień.

B. POJĘCIA

science fiction, fantastyka

C. TEKSTY KULTURY

powieść lub opowiadanie fantastycznonaukowe (np. utwór Stanisława Lema)

II KLASA

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Język jako zjawisko semiotyczne. Budowa języka

Język jako system znaków na tle innych systemów semiotycznych. Znak językowy; jego cechy wyróżniające.

Język i wypowiedź.

Podsystemy języka: leksykalny, gramatyczny (morfologiczny i składniowy), fonologiczny. Wyraz i leksem. Forma fleksyjna. Struktura syntaktyczna wypowiedzi.

Typy frazeologizmów.

Język w społeczeństwie

Odmiany terytorialne polszczyzny. Dialekt, gwara, żargon.

Odmiana mówiona i pisana.

Polszczyzna na tle innych języków

Elementy typologii języków.

Problemy przekładu.

Stylistyka

Style artystyczne epok i wybranych form literackich (kontynuacja). Styl patetyczny. Patoz językowy.

Styl indywidualny. Indywidualizm językowy.

Style funkcjonalne (potoczny, publicystyczny, naukowy, artystyczny).

Stylizacja archaiczna i gwarowa. Kolokwializacja.

Wartość stylistyczna środków z różnych poziomów języka (kontynuacja).

Język jako narzędzie komunikacji

Funkcje wypowiedzi: ekspresyjna i impresyjna (utrwalenie) oraz informacyjna, poetycka, *fatyczna, *magiczna, *metajęzykowa, *stanowiąca.

Intencje komunikacyjne wypowiedzi (kontynuacja).

Stosowność i skuteczność wypowiedzi (kontynuacja).

Etyka wypowiedzi – uczciwość, jednoznaczność i wieloznaczność wypowiedzi w związku z uczciwością; agresja w języku (kontynuacja).

Formy wypowiedzi: jak w I klasie, a ponadto: opinia, recenzja, referat.

Kultura języka

Norma fonetyczna współczesnej polszczyzny (kontynuacja: wymowa

spółgłosek miękkich i zmiękczonej; inne zagadnienia wg wyboru nauczyciela w związku z potrzebami uczniów).

Typy błędów językowych.

Norma fleksyjna współczesnej polszczyzny (np.: odmiana nazw własnych; wybór rodzaju gramatycznego; wybór właściwej końcówki przypadka w odmianie rzeczowników pospolitych).

Ocena innowacji frazeologicznych współczesnej polszczyzny.

Stosowność stylistyczna (kontynuacja).

Estetyka wypowiedzi (kontynuacja).

Adiustacja tekstu.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

Romantyzm

A. ZAGADNIENIA

Przełom romantyczny w kulturze europejskiej.

Początki nowoczesnego kultu młodości. Bunt romantyczny.

Uczucie i wyobraźnia – nowe sposoby poznawania świata. Fascynacja światem duchowym.

Zwrot ku przeszłości: prehistoria, średniowiecze, folklor.

Miłość romantyczna.

Człowiek wobec natury. Podróże romantyków.

Narodziny indywidualizmu. Dylematy „ja”.

Religijność romantyczna.

Pojmowanie historii. Człowiek jako twórca dziejów.

Dramat i teatr romantyczny.

Ojczyzna Polaków. Romantyczny patriota.

Literatura krajowa, emigracyjna i zsyłkowa.

Pieśń. Związki literatury i muzyki.

Epopeja narodowa.

Poezja wieszczka. Tradycja romantyczna w wieku XIX i XX.

B. POJĘCIA

romantyzm, preromantyzm, ballada, powieść poetycka, poemat dygresyjny, dramat romantyczny, pieśń, baśń, *gawęda szlachecka, wzniosłość, ironia, groteska, tragizm romantyczny, fantastyka, gotycyzm, synkretyzm, fragmentaryczność, improwizacja, ludowość, koloryt lokalny, kicz, bohater romantyczny, bunt, młodość, miłość romantyczna, indywidualizm,

mistycyzm, bajronizm, *dandyzm, wallenrodyzm, powstanie, rewolucja, naród, mesjanizm, prometeizm, tyrteizm, mit romantyczny, wieszcz

C. TEKSTY KULTURY

Adam Mickiewicz, część II, *IV, III *Dziadów*, *Pan Tadeusz*, **Konrad Wallenrod*, wybrane ballady, wybór wierszy, **Wykłady o literaturze słowiańskiej* (fragment)

Juliusz Słowacki, *Kordian* (*całość lub fragmenty), **Balladyna* (fragmenty), **Beniowski* (fragmenty), wybór wierszy, *wybrany list

Zygmunt Krasiński, *Nie-Boska komedia* (*całość lub fragmenty), *wybór korespondencji

Cyprian Norwid, wybór wierszy

Aleksander Fredro, *Śluby panieńskie*

*Antoni Młaczewski, *Maria* (fragment), *List do prof. Picteta* (fragment)

*Wincenty Pol, wybrany wiersz

*Rufin Piotrowski, *Pamiętniki z pobytu na Syberii* (fragment)

Johann Wolfgang Goethe, *Faust* (fragmenty), *Cierpienia młodego Wertera*, *wybrana ballada

Friedrich Schiller, oda *Do Radości*

George Gordon Byron, *Giaur* (fragment)

*Ralph Waldo Emerson, fragment eseju *Historia*

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

wybór przykładów sztuki romantycznej

D. TOPOSY I SYMBOLE

Faust, Werter, Wallenrod, bohater narodowy, poeta, wieszcz, bard, Północ, Orient, Sybir, góry, morze, step, noc, podróż, bitwa, dwór polski

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji romantycznej we współczesnej kulturze polskiej (literatura, teatr, film).

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Kultura wobec nowoczesnego kultu młodości.

B. POJĘCIA

groteska, absurd, retrospekcja

C. TEKSTY KULTURY

Dylematy młodości i dojrzałości w tekstach Witolda Gombrowicza i Czesława Miłosza oraz w poezji najnowszej (Marcin Świetlicki, Miłosz Biedrzycki)

Pozytywizm

A. ZAGADNIENIA

Literatura na usługach społeczeństwa.

Dwie twarze polskiego pozytywizmu: optymizm i pesymizm.

Odkrywanie obszarów obcości kulturowej (tematy: żydowski, chłopski i kobiecy w literaturze).

Inspiracje i wpływy naturalizmu. Ekspansja gatunków dokumentarnych.

„Przestrzeń mówi” – poetyka prozy dojrzałego realizmu.

Literatura i problem zła.

Obecność idei patriotycznych w literaturze okresu pozytywizmu. Wpływ cenzury na język literatury.

Powieść historyczna – schematy fabularne gatunku i ich funkcje.

Literatura okresu pozytywizmu wobec zagadek bytu.

B. POJĘCIA

pozytywizm, utylitaryzm, organicyzm, asymilacja, praca organiczna (praca u podstaw), *powieść tendencyjna, realizm, *realizm moralistyczny, naturalizm, felieton, reportaż, powieść, *powieść eksperymentalna, powieść historyczna, *konserwatyzm

C. TEKSTY KULTURY

Bolesław Prus, *Lalka*, wybrane nowele, wybór kronik tygodniowych

Maria Konopnicka, wybrane wiersze i nowele

Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem* (fragmenty lub *całość), wybrana nowela

*Emil Zola, *Germinal* (fragment)

Henryk Sienkiewicz, wybrana powieść historyczna

Fiodor Dostojewski, *Zbrodnia i kara*

*Adam Asnyk, wybrane sonety z cyklu *Nad głębiami*

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

wybrane przykłady sztuki nurtu realistycznego i naturalistycznego

D. TOPOSY I SYMBOLE

obcość i swojskość, przestrzeń otwarta i zamknięta, chaos i rozpad, Arkadia, miasto, Paryż, świat-teatr (lalka, marionetka), symbolika patriotyczna

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji pozytywistycznej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Feminizm. Uwarunkowania płci we współczesnej kulturze.

B. POJĘCIA

feminizm

C. TEKSTY KULTURY

wybór współczesnej publicystyki

.

Młoda Polska

.

A. ZAGADNIENIA

Dekadencki katastrofizm. Modernistyczne cierpienie.

Poszukiwanie źródeł wartości kultury (filozofia Wschodu, franciszkanizm, mit).

Rola artysty; artysta i tłum. Antyurbanizm. Obrazy miasta w literaturze i sztuce modernizmu. Odkrycie podświadomości i jego konsekwencje artystyczne.

Poezja Młodej Polski: inspiracje, wpływy, eksperymenty (impresjonizm, symbolizm, ekspresjonizm, klasycyzm). Tradycja romantyczna.

Powieść młodopolska (inspiracje naturalistyczne, impresjonizm, liryzacja, groteska).

Dramat symboliczny.

B. POJĘCIA

dekadentyzm, *dandyzm, katastrofizm, pesymizm, filister, *estetyzm, *mizoginizm, *antyurbanizm, *parnasizm, symbolizm, impresjonizm, secesja,

ekspresjonizm, psychologizm, neoromantyzm, synteza sztuk, chłopomania, styl zakopiański, franciszkanizm, klasycyzm, *orientalizm

C. TEKSTY KULTURY

wybór wierszy poetów Młodej Polski (Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Leopold Staff, Stanisław Korab-Brzozowski, Jan Kasprówic, Tadeusz Miciński)

*wybór poezji obcej (Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud)

Stefan Żeromski, wybór opowiadań, *Ludzie bezdomni*

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*, t. 1

Joseph Conrad, *Jądro ciemności*

Stanisław Wyspiański, *Wesele*

*wybór fragmentów tekstów filozoficznych

przykłady sztuki nurtu impresjonistycznego, symbolistycznego i ekspresjonistycznego; przykłady sztuki secesyjnej; przykłady sztuki w stylu zakopiańskim

D. TOPOSY I SYMBOLE

topika mityczna (Kora i Demeter, Dionizos, Apollo, labirynt), chrześcijańska (Chrystus, Lucyfer, Salome, zmartwychwstanie, Dzień Sądu, św. Franciszek), patriotyczna (Polska w grobie, święte miejsce polskości – Wawel, raławickie kosy, król Piast, chocholi taniec, pawie pióra); życie-wędrowka, błędne koło, naga dusza, poeta przeklęty, rozdarta sosna, Judym, dulszczyzna

Współczesność

1. Dialogi z tradycją

Nawiązania do tradycji młodopolskiej we współczesnej literaturze polskiej.

2. Bloki problemowe

A. ZAGADNIENIA

Prowokacje artystyczne. Historyczna zmienność pojęcia prowokacji.

B. POJĘCIA

*prowokacja, *strategie artystyczne

C. TEKSTY KULTURY

współczesne zjawiska z dziedziny literatury i sztuk plastycznych mające charakter prowokacji artystycznej

III KLASA

KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE

Język jako zjawisko semiotyczne. Budowa języka

Akt mowy i jego rodzaje. Rodzaje aktów mowy. Składniki aktu mowy. Sens dosłowny i intencjonalny aktu mowy.

Podstawowe relacje semantyczne (np. synonimia, polisemia, homonimia, antonimia).

Sposoby bogacenia słownictwa – neosemantyzacja; podstawowe procesy słowotwórcze.

Język w społeczeństwie

Odmiany środowiskowe polszczyzny.

Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny – na tle zjawisk masowej komunikacji, kultury masowej i w związku z zagadnieniami poprawnościowymi.

Stylistyka

Style artystyczne wybranych form literackich (kontynuacja).

Styl pisarza, grupy literackiej.

Style funkcjonalne (kontynuacja: styl urzędowy).

Stylizacja środowiskowa.

Trawestacja, pastisz.

Język mediów. Nowomowa.

Język jako narzędzie komunikacji

Stosowność i skuteczność wypowiedzi (kontynuacja).

Etyka wypowiedzi – uczciwość; jednoznaczność i wieloznaczność wypowiedzi w związku z uczciwością (kontynuacja); metody perswazji; manipulacja językowa.

Argumentowanie (kontynuacja).

Formy wypowiedzi – jak w klasach poprzednich, a ponadto: artykuł, *feuilleton, list intencyjny, list motywacyjny.

Kultura języka

Kultura języka. Norma językowa i błąd językowy. Podstawowe typy błędów językowych. Adiustacja tekstu (kontynuacja).

Norma składniowa współczesnej polszczyzny (zwłaszcza: składnia zgody i rządu oraz styl wyrazów).

Stosowność stylistyczna (kontynuacja).
Estetyka wypowiedzi (kontynuacja).
Językowy *savoir-vivre*. Sposoby zwracania się do innych. Zasady grzeczności w różnych sytuacjach językowych.

KSZTAŁCENIE LITERACKIE I KULTUROWE

Wiek XX

A. ZAGADNIENIA

Wizja człowieka u progu XX w.
Wobec niepodległości. Pytania o Polskę w literaturze dwudziestolecia międzywojennego.
Rewolucja i dramaturdzy.
„Odmienne stany świadomości” w literaturze dwudziestolecia międzywojennego.
Katastrofa przepowiedziana i zrealizowana.
Literatura wobec zła i zagłady.
Literatura wobec ideologii i władzy.
Literatura na emigracji.
Teatr egzystencji i absurdu.
Dramat „człowieka nowoczesnego”.
Kultura jako przestrzeń ocalenia.
Język jako świat przedstawiony.
Mieszkańcy „małych ojczyzn” i „Europy środkowej”.
Potyczki z romantyzmem.
Proza lat 90.
Wizja człowieka u progu XXI w.

B. POJĘCIA

modernizm, awangarda, futuryzm, dadaizm, kubizm, ekspresjonizm, abstrakcjonizm, konstruktywizm, nadrealizm, symbolizm, groteska, turpizm, neoklasycyzm, katastrofizm, realizm socjalistyczny, teatr absurdu, antyliteratura, antyteatr, postmodernizm, dekonstrukcja;
Skamander, Awangarda Krakowska, II Awangarda, literatura łagrowa i łagrowa, proza rozrachunkowa polskiego Października, poezja pokolenia „Współczesności”, poezja pokolenia '68, poezja stanu wojennego, poezja pokolenia „bruLionu”;

totalitaryzm, cenzura, drugi obieg, prasa podziemna, literatura „krajowa” i „emigracyjna”; *sacrum*;
personalizm, egzystencjalizm, marksizm, anarchizm, feminizm;
„mała ojczyzna”, „pogranicze”;
powieść polityczna, powieść psychologiczna, powieść paraboliczna, anty-utopia, wiersz awangardowy, wiersz współczesny, poezja lingwistyczna, esej, literatura faktu (pamiętnik, dziennik, reportaż), dramat groteskowy; kolaż, symultaniczność w prozie, montaż filmowy, „dzieło otwarte”;
kultura masowa; obiegi literatury; sztuki „niskie” (film, kabaret, jazz) i gatunki „niskie” (powieść kryminalna, powieść przygodowa, romans, „czytadło”; reprodukcja, kicz;
poeta faber, poeta zaangażowany, *poeta ludens*, „inżynierowie dusz”, klerk; polska szkoła filmowa; kino moralnego niepokoju; polska szkoła reportażu; teatr zaangażowany, teatr polityczny

C. TEKSTY KULTURY

wybór poezji polskiej (Bolesław Leśmian, Leopold Staff, Kazimierz Wierzyński, Jan Lechoń, Julian Tuwim, Jarosław Iwaszkiewicz, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Julian Przyboś, Jerzy Liebert, Józef Czechowicz, Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Czesław Miłosz, Tadeusz Różewicz, Zbigniew Herbert, Wisława Szymborska, Miron Białoszewski, Jan Twardowski, Stanisław Grochowiak, Stanisław Barańczak, Ryszard Krynicki, Jan Polkowski, Marcin Świetlicki, Krzysztof Koehler)
wybór poezji obcej (np. Guillaume Apollinaire, Rainer Maria Rilke, Thomas Stearns Eliot, Wystan Hugh Auden, Osip Mandelsztam, Josif Brodski)
Stefan Żeromski, *Przedwiośnie*

*Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Szewcy*

Witold Gombrowicz, *Ferdydurke*, **Trans-Atlantyk*

Zofia Nałkowska, *Granica*

*Maria Kuncewiczowa, *Cudzoziemka*

Bruno Schulz, wybór opowiadań

*Franz Kafka, *Proces*

*Tomasz Mann, wybrane opowiadanie

*Michaił Bułhakow, *Mistrz i Małgorzata*

Tadeusz Borowski, *Pożegnanie z Marią* (wybór)

*Zofia Nałkowska, *Medaliony*

Gustaw Herling-Grudziński, *Inny świat*, *wybór opowiadań

Albert Camus, *Dżuma*, **Mit Syzyfa* (fragment)

*Czesław Miłosz, *Zniewolony umysł* (fragmenty)

*Jacek Trznadel, *Hańba domowa* (fragmenty)

*Tadeusz Różewicz, *Kartoteka*

* wybrany dramat teatru absurdu (całość lub fragmenty; np. Eugène Ionesco, *Łysa śpiewaczka*, Samuel Beckett, *Końcówka*)

*George Orwell, *Rok 1984*

*Tadeusz Konwicki, *Mała apokalipsa*

*Miron Białoszewski, *Pamiętnik z powstania warszawskiego* (fragmenty), *Donosy z rzeczywistości* (wybór)

Sławomir Mrożek, *Tango*, *wybrane opowiadanie

Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*

Ryszard Kapuściński, *Cesarz* (fragmenty lub *całość)

*Adam Zagajewski, *Solidarność i samotność* (fragmenty)

*Paweł Huelle, *Weiser Dawidek*

wybór prozy z lat 90. i ostatnich (np. Andrzej Stasiuk, *Biały kruk*, Antoni Libera, *Madame*)

wybór eseistyki (np. Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Jerzy Stempowski, Zygmunt Kubiak)

manifesty artystyczne (wybór)

wybór dzieł sztuki XX w.: kolaże, fotomontaże, pop-art; rejestracje filmowe głośnych spektakli teatralnych lub spektakle telewizyjne (np. Konrad Swinarski, *Dziady*, *Wyzwolenie*, Jerzy Jarocki, *Matka*, Kazimierz Kutz, *Pieszko*)

D. TOPOSY I SYMBOLE

„radość z odzyskanego śmietnika”, „rozdrapywanie ran”, „nowy człowiek”, miasto jako kwintesencja postępu, obóz koncentracyjny jako symbol zagłady masowej, „banalność zła”, „umysł zniewolony”, „hańba domowa”, „człowiek nowoczesny”, „człowiek absurdalny”, miejsca narodzin sztuki (np.: świątynia, laboratorium, biblioteka Babel), „globalna wioska”, „kultura jako śmietnik”, „ogród kultury”

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

Przewidywane osiągnięcia po I klasie

A. Poziom podstawowy

Po ukończeniu nauki w I klasie uczeń potrafi

- w zakresie kształcenia językowego:
 - określić relację między zakresem znaczeniowym a treścią znaczeniową wyrazu; zanalizować pod tym kątem znaczenie podanych wyrazów;
 - określić znaczenie podstawowe i metaforyczne wyrazu;
 - wskazać w czytanych utworach ważne środki językowe i określić ich funkcje;
 - zauważyć ślady historycznych procesów rozwojowych języka polskiego;
 - określić pojęcie zabytku języka; wymienić najważniejsze zabytki języka polskiego;
 - rozpoznać środki służące archaizacji;
 - rozpoznać stylizację biblijną i barokową oraz wskazać typowe dla nich środki językowe;
 - rozpoznać parodię literacką, określić jej funkcję i wskazać służące jej środki;
 - rozpoznać w tekstach poznanych w I klasie wartość stylistyczną środków z różnych poziomów języka;
 - rozpoznać w tekście mowę niezależną, zależną i pozornie zależną;
 - rozpoznać związki frazeologiczne zawierające aluzje mitologiczne i biblijne;
 - określić, czym jest retoryka, i wskazać w tekście typowe środki retoryczne;
 - określić, na czym polegają funkcje: impresywna i ekspresywna; wskazać w tekście przejawy tych funkcji;
 - określić, kiedy wypowiedź jest stosowna i skuteczna;
 - w tekstach prasowych, reklamowych itp. rozpoznać i ocenić przejawy współczesnych tendencji w zakresie zapożyczeń i tworzenia neologizmów;
 - dostrzec i ocenić przejawy agresji w języku;

– w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego:

- analizować i interpretować wybrane teksty antyczne i biblijne, średniowieczne, renesansowe, barokowe i oświeceniowe z wykorzystaniem właściwych pojęć teoretycznoliterackich oraz kategorii estetycznych i nawiązaniem do podstawowych kontekstów;

- opowiedzieć i zinterpretować wybrane mity greckie oraz opowieści biblijne, porównać obraz Boga i człowieka w Biblii i mitologii greckiej;

- opisać starogrecki ideał człowieka, scharakteryzować epos starogrecki, wskazać cechy tragedii antycznej i źródła tragizmu;

- określić cechy postawy horacjańskiej;

- określić relacje między człowiekiem i Bogiem zobrazowane w kulturze średniowiecza, wskazać wzorce osobowe epoki i odnieść je do przykładów literackich, scharakteryzować styl romański i gotycki, wskazać przykłady dzieł sztuki i środki artystyczne typowe dla średniowiecza, rozpoznać cechy średniowiecznej wizji świata w tekstach utworów poznanych w I klasie;

- opisać renesansową koncepcję człowieka i wskazać, na czym polega nowa wizja świata w literaturze renesansowej, zinterpretować wybrane fraszki i pieśni Jana Kochanowskiego w kontekście filozofii renesansowego humanizmu i klasycyzmu; wskazywać obecność „renesansowych niepokojów” w poznanych trenach Jana Kochanowskiego;

- przedstawić stosunek człowieka baroku do świata, śmierci, przemijania; na podstawie poznanych w I klasie utworów barokowych ukazać charakterystyczny dla epoki konflikt między miłością do świata a miłością do Boga; na przykładach wybranych dzieł przedstawić cechy sztuki epoki baroku; określić, czym był sarmatyzm i jakie ślady pozostawił w obyczajowości, sztuce oraz w polskiej mentalności;

- określić filozoficzne podstawy oświeceniowej wizji świata oraz koncepcji człowieka; wskazać w wybranych utworach literackich przejawy oświeceniowego racjonalizmu i krytycyzmu; na przykładach wybranych dzieł omówić cechy estetyki klasycyzmu, wskazać i scharakteryzować gatunki literackie klasycystyczne i sentymentalne; wskazać i scharakteryzować przykłady stylu rokokowego w literaturze i sztuce;

- określić, na czym polega uniwersalna wartość tekstów biblijnych, mitów greckich oraz utworów powstałych w dobie staropolskiej;

- wskazać obecność tradycji antycznej, biblijnej, staropolskiej i oświeceniowej w kulturze późniejszych epok – w tym we współczesnej kulturze masowej;

- przedstawić przykłady reportażu prasowego, telewizyjnego, radiowego jako przejaw współczesnej tęsknoty do prawdy faktów;

- wskazać cechy mitu we współczesnej prozie;

- omówić związki wybranych utworów literatury fantastyki z kulturą średniowiecza; wskazać w tych utworach motywy fantastyki baśniowej;
- wskazać barokowe korzenie estetyki brzydoty;
- skonfrontować oświeceniowy kult rozumu i nauki ze współczesną refleksją nad szansami i zagrożeniami, które niesie ze sobą rozwój nauki (na wybranych przykładach literatury nurtu science fiction).

B. Poziom rozszerzony

Uczeń posiada umiejętności wskazane dla poziomu podstawowego – w szerszym zakresie, jeśli chodzi o listę lektur, znajomość konwencji i toposów oraz zasób pojęć i terminów teoretyczno- i historycznoliterackich oraz nauki o języku (wymieniono je w rozdziale *Material nauczania*), a ponadto potrafi

– w zakresie kształcenia językowego:

- wskazać w tekście i omówić przykłady przesunięć metaforycznych jako przejaw językowego obrazu świata charakterystycznego dla poznanych epok kulturowych i współczesnego języka ogólnego;
- wymienić i scharakteryzować najważniejsze fazy rozwojowe języka polskiego (w związku z poznawanymi w I klasie utworami);
- określić różnicę między znaczeniem realnym a etymologicznym; wskazać przykłady przesunięć semantycznych;
- wskazać ślady dawnych procesów fonetycznych i zmian fleksyjnych;
- wskazać podstawowe chwytorystyyczne w tekście czytanim (z programu I klasy);
- zbudować dłuższą wypowiedź (np. przemówienie) z celowym wykorzystaniem środków retorycznych;

– w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego – zob. *Umiejętności zdobywane stopniowo w każdej klasie. B. Poziom rozszerzony* (s. 45).

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA PO II KLASIE

A. Poziom podstawowy

Po ukończeniu nauki w II klasie uczeń pogłębił umiejętności zdobyte w I klasie, a ponadto potrafi

- w zakresie kształcenia językowego:
 - opisać język jako system znaków na tle innych systemów semiotycznych;
 - określić pojęcie znaku językowego i wskazać jego cechy wyróżniające;
 - wskazać różnicę między językiem a wypowiedzią;
 - wskazać podsystemy języka; wyjaśnić podstawowe pojęcia odnoszące się do każdego z podsystemów;
 - określić relacje między językiem narodowym a odmianami terytorialnymi; określić znaczenie terminów: dialekt, gwara, żargon;
 - przedstawić miejsce polszczyzny wśród innych języków;
 - na wybranych przykładach wskazać problemy przekładu językowego;
 - rozpoznać w tekstach poznanych w II klasie wartość stylistyczną środków z różnych poziomów języka;
 - określić cechy języka mówionego i pisanego;
 - rozpoznać i ocenić cechy kolokwialne w tekście pisanym;
 - rozpoznać stylizacje: gwarową i kolokwialną; wskazać służące im środki i określić funkcje;
 - określić, na czym polegają funkcje: informacyjna, poetycka; wskazać przejawy tych funkcji w tekstach;
- w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego:
 - analizować i interpretować wybrane teksty romantyczne, pozytywistyczne i młodopolskie z wykorzystaniem właściwych pojęć teoretyczno-literackich i kategorii estetycznych oraz nawiązaniem do podstawowych kontekstów;
 - na wybranych przykładach wskazać związki literatury i sztuki w każdej z omawianych epok;
 - wskazać filozoficzne podłoże romantyzmu, określić, na czym polegał przełom romantyczny i przedstawić rolę uczucia i wyobraźni w poznaniu;
 - określić, na czym polegała romantyczna fascynacja światem duchowym, folklorem, średniowieczem;
 - przedstawić romantyczną wizję historii jako pola twórczej aktywności człowieka;

- scharakteryzować relacje człowieka i natury w romantyzmie;
- określić, na czym polegał romantyczny indywidualizm;
- scharakteryzować kreację bohatera romantycznego (uwzględniając rozwój tej kategorii);
 - scharakteryzować miłość romantyczną;
 - wskazać rolę tematu współczesnego w dramatach romantycznych oraz przedstawić zawarte w nich wizje historii;
 - określić związki między teatrem a kształtem dramatu na przykładzie dramatu romantycznego;
 - wymienić i scharakteryzować podstawowe gatunki romantyczne na przykładach konkretnych utworów literackich, wskazać cechy typowe dla poetyki romantycznej;
 - określić cechy stylu romantycznego, odwołując się do przykładów dzieł sztuki;
 - omówić romantyczną koncepcję poezji i poety oraz model patriotyzmu;
 - wyjaśnić, na czym polegała idea syntezy sztuk;
 - wyjaśnić, na czym polegała szczególna rola pieśni w kulturze romantycznej;
 - wskazać związki literatury i muzyki w epoce romantyzmu;
 - określić, na czym polega społeczny wymiar sztuki pozytywizmu; scharakteryzować program polskich pozytywistów i odnieść go do utworów literackich;
 - scharakteryzować realizm i naturalizm jako prądy dominujące w pozytywizmie, wskazać nowe obszary zainteresowań literatury i preferowane gatunki, podając przykłady utworów literackich; na wybranych przykładach omówić poetykę nowel pozytywistycznych i wielkich powieści realistycznych;
 - przedstawić twory literackie (z programu II klasy), w których docho- dzi do głosu optymistyczny i pesymistyczny głos polskiego pozytywizmu;
 - wskazać w utworach okresu pozytywizmu przykłady obecności idei patriotycznych; odczytywać treści niecenzuralne wyrażone językiem ezo- powym;
 - wymienić prądy artystyczne i światopoglądowe oraz postawy typowe dla Młodej Polski i odnieść je do utworów literackich; podać przykłady im- presjonizmu, symbolizmu i ekspresjonizmu w sztuce, wskazać właściwe dla nich środki artystyczne;
 - omówić młodopolskie koncepcje artysty i sztuki ukazane w artyku- łach programowych oraz w utworach literackich;
 - przeprowadzić analizę i zinterpretować wiersz młodopolski, wskazu- jąc typowe dla epoki motywy, postawy i środki artystyczne;

- na przykładzie konkretnego utworu omówić cechy powieści młodopolskiej;
- na przykładzie konkretnego utworu wskazać cechy dramatu symbolicznego;
 - w utworach poznanych w II klasie pokazać obecność tradycji kulturowej (np. romantycznej, franciszkanizmu, filozofii Wschodu);
 - określić, na czym polega uniwersalna wartość dzieł romantycznych, pozytywistycznych i młodopolskich;
 - wskazać obecność tradycji romantycznej, pozytywistycznej i młodopolskiej w kulturze XX w., w tym we współczesnej kulturze masowej;
 - wskazać przejawy XX-wiecznego kultu młodości oraz jego kryzysu;
 - odnaleźć związki współczesnych idei feministycznych z XIX-wieczną ideą emancypacji kobiet;
 - omówić modernizm jako jeden z najważniejszych nurtów literatury i sztuki XX w.; wskazać przykłady żywej do dziś strategii prowokacji artystycznej; uzasadnić, że pojęcie prowokacji jest historycznie zmienne.

B. Poziom rozszerzony

Uczeń posiada umiejętności wskazane dla poziomu podstawowego – w szerszym zakresie, jeśli chodzi o listę lektur, znajomość konwencji i toposów oraz zasób pojęć i terminów teoretyczno- i historycznoliterackich oraz nauki o języku (wymieniono je w rozdziale *Materiał nauczania*), a ponadto potrafi

– w zakresie kształcenia językowego:

- wskazać w tekście i omówić przykłady przesunięć metaforycznych jako przejaw językowego obrazu świata charakterystycznego dla poznanych epok kulturowych i współczesnego języka ogólnego;
- podać informacje o budowie języka polskiego w ujęciu historycznym i typologicznym;
- wskazać różnice między tłumaczeniem tekstu z języka polskiego a przekładem utworu literackiego;
- określić, na czym polegają funkcje: fatyczna, magiczna, metajęzykowa i stanowiąca; wskazać przejawy tych funkcji w tekstach;

– w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego
 – zob. *Umiejętności zdobywane stopniowo w każdej klasie. B. Poziom rozszerzony* (s. 45).

PRZEWIDYWANE OSIĄGNIĘCIA PO III KLASIE

A. Poziom podstawowy

Po ukończeniu nauki w III klasie uczeń pogłębił umiejętności zdobyte w II klasie, a ponadto potrafi

- w zakresie kształcenia językowego:
 - określić podstawowe relacje semantyczne (synonimia, homonimia, antonimia, polisemia);
 - zdefiniować pojęcie aktu mowy, rozpoznać jego rodzaje; określić, na czym polega sens dosłowny i intencjonalny aktu mowy;
 - rozpoznać sposoby wzbogacania słownictwa: neosemantyzację i podstawowe procesy słowotwórcze;
 - określić relacje między językiem narodowym a odmianami środowiskowymi;
 - omówić podstawowe tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny, rozpoznać ich przejawy, ocenić poprawność konkretnych form językowych;
 - omówić mechanizm manipulacji językowej, rozpoznać i ocenić jej przejawy;
 - scharakteryzować cechy języka mediów; określić i ocenić jego wpływ na polszczyznę ogólną;
 - napisać wypowiedź w stylu urzędowym;
 - wskazać charakterystyczne cechy stylistyczne czytanych utworów; podać przykłady stylu artystycznego, stylu pisarza, grupy literackiej
- w zakresie utworów poznanych w III klasie;
 - rozpoznać w tekstach poznanych w III klasie wartość stylistyczną środków z różnych poziomów języka;
 - rozpoznać stylizację środowiskową;
 - na podstawie obserwacji stylu rozpoznać aluzję, trawestację, pastisz; określić funkcje tych zabiegów stylizacyjnych;
- w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego:
 - analizować i interpretować wybrane teksty literackie XX w. z wykorzystaniem właściwych pojęć teoretycznoliterackich i kategorii estetycznych oraz nawiązaniem do podstawowych kontekstów;
 - zinterpretować wybrane teksty XX-wieczne, wskazując rolę, jaką odgrywają w nich takie kategorie, jak: świętość, zło, śmierć, naród, ojczyzna, „mała ojczyzna”;

- wyjaśnić pojęcia awangardy i awangardyzmu, odnosząc je do przykładów z dziedziny literatury i sztuki;
- wskazać główne kierunki poszukiwań w literaturze i sztuce XX w. – odnieść je do konkretnych przykładów;
- scharakteryzować przykłady nowatorstwa tematycznego i formalnego w literaturze i sztuce XX w.;
- scharakteryzować stosunek do języka poetyckiego wskazanych twórców (zob. *Materiał kształcenia*);
- pokazać (na przykładach utworów poznanych w III klasie) stosunek do tradycji w literaturze i sztuce XX w.;
- wskazać związki literatury z historią i przemianami polityczno-ustrojowymi oraz ideologią (na podstawie tekstów z programu III klasy);
- scharakteryzować rolę twórcy w XX w. w odniesieniu do tradycji (na wybranych przykładach);
- określić wpływ środków masowego przekazu i przyspieszenia cywilizacyjnego na kulturę (na podstawie tekstów z programu III klasy); wskazać główne tendencje kultury masowej i ustosunkować się do nich;
- wyjaśnić pojęcia: „kultura wysoka”, „kultura niska”, „obieg kultury”, „kultura masowa”, „kultura elitarna”, „arcydzieło”, „kicz”, odnosząc je do konkretnych tekstów i zjawisk kultury XX w.;
- wskazać źródła i znaczenie wskazanych toposów i symboli kultury współczesnej (zob. *Materiał kształcenia*);
- na wybranych przykładach wskazać związki literatury i sztuki XX w.;
- oceniać i wartościować poznawane teksty kultury, odwołując się do podstawowych kategorii etycznych i estetycznych; wyjaśnić określenie „uniwersalne wartości humanistyczne” i odnosić je do czytanych utworów.

B. Poziom rozszerzony

Uczeń posiada umiejętności wskazane dla poziomu podstawowego – w szerszym zakresie, jeśli chodzi o listę lektur, znajomość konwencji i toposów oraz zasób pojęć i terminów teoretyczno- i historycznoliterackich oraz nauki o języku (wymieniono je w rozdziale *Materiał nauczania*), a ponadto potrafi

– w zakresie kształcenia językowego:

- wskazać w tekście i omówić przykłady przesunięć metaforycznych jako przejaw językowego obrazu świata charakterystycznego dla faz i kręgów kultury XX w. oraz dla współczesnego języka ogólnego;

- w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego:
- porównać pojęcia „awangarda” i „postmodernizm”; odnieść je do konkretnych utworów literackich (poznanych w III klasie);
 - przeprowadzić analizę i zinterpretować wiersz współczesny, stosując właściwą terminologię; napisać esej interpretacyjny;
 - wskazać główne kierunki poszukiwań poezji XX w.; porównać budowę wersyfikacyjno-składniową wiersza tradycyjnego i współczesnego (w zakresie utworów przewidzianych programem), wskazać funkcje segmentacji tekstu;
 - na przykładach wybitnych dzieł omówić osiągnięcia sztuki filmowej XX w.;
 - omówić XX-wieczne przemiany w obrębie gatunków literackich (na przykładzie wybranych powieści, dramatu, gatunków z pogranicza literatury faktu, eseistyki literackiej).

Zob. też: *Umiejętności zdobywane stopniowo w każdej klasie. B. Poziom rozszerzony* (s. 45).

UMIĘJĘTNOŚCI ZDOBYWANE STOPNIOWO I DOSKONALONE W KAŻDEJ KLASIE

A. Poziom podstawowy

Uczeń:

- czyta wskazane w programie teksty ze zrozumieniem ich różnorodnych sensów, funkcji, znaczeń metaforycznych i symbolicznych, rozpoznaje ich konwencje, style, sytuuje je w podstawowych kontekstach; dostrzega obecność archetypów i toposów;
- wyraziście odczytuje utwory literackie, z dbałością o przekazanie sensu, właściwą dykcję, akcent, artykulację; recytuje wybrane utwory z pamięci;
- wskazuje źródła i znaczenie wskazanych archetypów, toposów i symboli;
- ukazuje związki topiki literackiej z motywami obecnymi w sztuce;
- porównuje utwory literackie z różnych epok o podobnych motywach;

- odczytuje i porównuje dzieła różnych sztuk z uwzględnieniem specyfiki ich tworzywa;
- rozpoznaje style w sztuce,
- dostrzega w czytanych utworach nawiązania do tradycji kulturowej, „dialogi z tradycją”;
- określa wartość użytych w tekście środków z różnych poziomów języka;
- rozpoznaje cechy stylów funkcjonalnych i stylu artystycznego;
- tworzy stosowną i skuteczną wypowiedź, wybierając z zasobu środków językowych elementy stosowne do funkcji wypowiedzi i sytuacji komunikacyjnej;
- zna i respektuje zasady etykiety i estetyki językowej;
- ocenia cudze wypowiedzi pod względem stosowności i skuteczności oraz zasad etykiety i estetyki językowej;
- rozpoznaje intencje komunikacyjne wypowiedzi;
- poprawia tekst, dokonuje adiustacji, przeredagowuje go; przekształca, streszcza, skraca, rozwija, parafrazuje;
- planuje formę i kompozycję wypowiedzi zgodnie z jej celem;
- posługuje się cytatami;
- popiera argumentami własne sądy;
- skutecznie uczestniczy w dialogu, dyskusji i negocjacjach;
- komponuje i wygłasza przemówienie;
- wypowiada się w podstawowych (szkolnych) formach gatunkowych, jak: rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego, w zakresie rozszerzonym – artykuł popularnonaukowy, interpretacja porównawcza, esej;
- ocenia etyczny wymiar wypowiedzi cudzej i własnej, dba o uczciwość wypowiedzi; rozpoznaje manipulację językową i wyznaczniki funkcji perswazyjnej; negatywnie ocenia przejawy agresji w języku;
- stosuje celowo chwyt retoryczny oraz inne środki językowej ekspresji;
- dostrzega i ocenia przejawy mody językowej;
- zna normy poprawności językowej; wskazuje i ocenia, stosując właściwe kryteria, formy niepoprawne, a nagminnie szerzące się w języku, przejawy „twórczości językowej”;
- sporządza notatkę, konspekt, przypis, opis bibliograficzny, zestawienie bibliograficzne; bazę danych (także z wykorzystaniem komputera).

B. Poziom rozszerzony

Uczeń:

- wskazuje związki omawianych utworów literackich ze światopoglądem i kierunkami filozoficznymi epoki;
- wskazuje związki poznanych gatunków z prądami artystycznymi epoki;
- interpretuje utwór, wykorzystując różne konteksty (historyczny, biograficzny, kulturowy, filozoficzny); określa, czym jest kontekst macierzysty utworu;
- na wybranych przykładach pokazuje przeobrażenia w obrębie poznanych gatunków literackich (epos, dramat, tren, sonet, hymn, powieść);
- rozpoznaje w tekstach charakterystyczne cechy stylu poznawanych epok literackich;
- analizuje i interpretuje wiersz, stosując właściwą terminologię i pojęcia z poetyki historycznej.

OCENIANIE OSIĄGNIĘĆ UCZNIĄ

Ocenianie wewnętrzne jest domeną szkolnych (przedmiotowych) systemów oceniania, opracowanych z uwzględnieniem specyfiki i celów szkoły oraz potrzeb uczniów. Jakkolwiek koncepcja programu nauczania i preferencja wpisanych w nich niektórych celów edukacyjnych nie może pozostać bez wpływu na sposób oceniania uczniów, to należy podkreślić, że w obrębie tego samego programu możliwe są różne przewartościowania implikujące wagę uzyskiwanych przez uczniów ocen.

Autorzy programu skłaniają się ku sugestii, aby wszelkie osiągnięcia uczniów wykraczające poza zakres podstawowy starać się oceniać **indywidualnie**, w zależności od profilu klasy, możliwości i zainteresowań wychowanków, a nade wszystko – premiując rozwój i postępy konkretnego ucznia.

Oceniając uczniów, warto wziąć pod uwagę wieloaspektowość przedmiotu (wszak na edukację polonistyczną składa się wiele różnych dyscyplin naukowych), należy więc nagradzać osiągnięcia ucznia także wtedy, gdy dotyczą tylko jednego, wybranego obszaru wiedzy czy umiejętności przewidzianych programem. Także w IV etapie edukacyjnym ocena pełni ważną funkcję motywacyjną i wychowawczą.

Należy się starać, jeśli to tylko możliwe, różnicować zadania stawiane uczniom, tak aby **ocenie podlegały różne formy aktywności: mówienie, czytanie, pisanie, wszelkie działania twórcze, także odwołujące się do innych niż werbalne formy przekazu, pracę indywidualną i zespołową, działania krótko- i długoterminowe (w tym projekty edukacyjne).**

Szczególnie wysoko należy premiować **postawy twórcze, oryginalność koncepcji i realizacji, dociekliwość badawczą** – ale też **systematyczność i rzetelność pracy.**

Niezgodne z duchem programu będą sprawdziany mechanicznie przyswojonej wiedzy. Zawsze należy badać jej zrozumienie i umiejętność jej wykorzystania.

Najlepszą okazję, by polonista mógł ocenić ucznia zgodnie z tymi różnorodnymi kryteriami, dają **dłuższe formy wypowiedzi pisemnej**, w której uczeń może się wykazać zarówno umiejętnością dokonywania operacji logicznych, kompetencjami analitycznymi i komunikacyjnymi oraz znajomością faktów, jak i oryginalnością sądów, stylu i kompozycji.

Nie należy w związku z tym zaniedbywać ćwiczenia w szkole **wypowiedzi na tzw. tematy wolne**. Stwarzają one uczniom okazję do „wypisania się”, sprzyjają wyrażeniu indywidualności, pobudzają do własnych poszukiwań.

Przy ocenianiu **projektów edukacyjnych**, a wśród nich **pracy typu seminaryjnego** (semestralnej), należy wyżej niż efekt badawczy oceniać samodzielność, planowość, a także umiejętność docierania do źródeł informacji.

Należy znaleźć właściwe miejsce dla **testów osiągnięć**. Jesteśmy przekonani, że to narzędzie pomiaru dydaktycznego powinno być stosowane tylko łącznie z innymi metodami oceny osiągnięć i jedynie wówczas, gdy są one przygotowane przez kompetentnych dydaktyków.

Zgłoszone zastrzeżenia dotyczą zwłaszcza testów z przewagą poleceń zamkniętych.

Sprawdziany wielozadaniowe chętnie widzielibyśmy w sprawdzaniu **czytania ze zrozumieniem**, ale pod warunkiem, że przewagę będą miały polecenia typu zadaniowego, otwarte, problemowe (o różnym stopniu trudności). Na ich podstawie można ocenić umiejętność kojarzenia faktów, wnioskowania, uogólniania, a także szczegółowe kompetencje czytelnicze, jak znajomość konwencji, środków retorycznych i ich funkcji itd.

Testy czytania ze zrozumieniem powinny być przeprowadzane systematycznie, w trosce o dobre przygotowanie uczniów do egzaminu, a także jako sposób uzyskania przez nauczyciela informacji zwrotnej na temat efektów jego wysiłków dydaktycznych. Testów tych nie powinno się traktować wyłącznie jako formy sprawdzianu klasowego. Uważamy, że uczeń powinien mieć często okazję do rozwiązywania takich zadań w domu.